

SÖHRAB TAHİRİN "SƏTTARXAN" POEMASI: xalq və xalqına inanan qəhrəman problemi

*Sakiba ƏLƏSGƏROVA,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent, sməkdar müəllim*

*Yaşasın gözəl Əncümən!
Hər dərdə dözer Əncümən!*

Səhrab Tahir.

Cənubi Azərbaycan şairlərindən olan Səhrab Tahir vətənində olduğunu qədər Sımalı Azərbaycanda da çox sevildi. Onun yaradıcılığında inqilabi keçmişimizden səhifələr, şairin arzuları, azad gələcək uğrunda mübarizə genis şəkildə özəksini təbib. Cənubi Azərbaycan həyatı isə əsas yer tutur. Vətəninin başına gətirilən dəhşəti hadisələri görən şair gənc yaşlarından inqilabi hərakata qoşulur. Əsərlərində xalqının mübarizə özündən milli ifixar hissi keçirdiyi duylur. Neçə-neçə inqilaba şahidlik etmiş Cənubi Azərbaycan xalqı, onun tarixi və indkii hayatı şair üçün çox maraqlı və anlamlıdır. Atası müstəbib Rza xan tərəfindən həbs edilib. Uşaqlıq illərində atası ilə bərabər Kırmanşahda sürgün hayatı keçirib. Bir səzlə, kiçik yaşlarından vətən, torpaq, döyüş, mübarizə, tarix müstəbib kimi kəlmələrin anlamını başa düşüb. İngilab görüb, nümayiş görüb, zindani və dar ağacını tanıayıb.

Tarix onu göstərir ki, inqilab birden bas vermir. Bu proses tədricən formalaşır, xalqın çəkdiyi əzab-əziyyət onu "döyür", təngə götürür, siyasi görüşləri formalaşır. İngilabla gedən yol bir müddət əvvəl görünür. Deməli, inqilabi demokratik hərakata gedən yol hələ XX əsrin avvalılardan görünməyə başlamışdı. Ümumiyyətə. Cənubi Azərbaycanda, İranda ən güclü inqilablar XX əsrde baş verib. Ən güclü adəbi nümunələr də ələ inqilablar dövründə yaranıb. 1905-1911-ci illər Iran məşruṭə inqilabı, 1917-1920-ci illər inqilabi hərəkatın ikinci dövrü 1941-1946-ci illerde baş vermiş İngilab Demokratik Hərəkatı gedən yolu daşıqlaşdırıldı. İngilabi hərakata gedən yol Səhrab Tahirin çox maraqlandırır. Onun əsərlərində Səttarxanın, Bağırxanın, Ş.M.Xiyabaninin, S.C.Pişəvərinin xatirəsi tez-tez canlanır, onların şərfləri həyat yolu şair tərəfindən madh olunur. 1905-1911-ci illər inqilabi İran Konstitusiyasının yaranmasına səbəb olmuşdu. 1905-1907-ci illər Birinci rus inqilabının təsiri ilə Cənubi Azərbaycanda Səttarxanın rəhbərliyi ilə məşruṭə (konstitusiya) inqilabi baş verdi. Sərdarı-milli Səttarxanın qəhrəmanlığı hər tərəfə səs saldı, ədaləti hərəkətləri, reftari onu xalqa sevdirdi. Şair və yazıçılar onun şəminə əsərlər yazdı. Səhrab Tahirin "Səttarxan" poeması da həmin hadisələrin təsiriyə yazılib. Səttarxanın düşmənə qarşı mübarizliyi, vətonının, xalqını sevməsi şairin ruhuna işleyib. Sərdarı-millinin həyat və fəaliyyətinə, xalqla münasibətinə, mübarizliyinə, səngordakı qohramanlığına həsr olunmuş "Səttarxan" poemasının oxunması, kültürlə tərəfindən sevilməsinin osas səbəblərindən biri onu yayan şairin inqilabçı olması, anansız həyat keçirməsi,

vətoninin ikiş parçalanması və əsərinin qəhrəmanının keçdiyi yolu hərtərəfli bilməsi idi. Səhrab Tahirin ilhamı coşqın və qazoblı bir ilhamdır. Cabir Novruz yazır: "O, 13-14 yaşından əlinə silah alıb haqqında, saadət uğrunda ölüm-dürüm mübarizəsinə girişmiş. İran Azərbaycanın gələcəyi namına döyüşməşdir. Bu yüksək, ülvi amal-azadlıq yolunda o, anasından, atasından, doğulduğu kənddən, qohum-qərabsından, əziz Təbrizindən, uşaqlıq dostlarından, ilk məhəbbətindən əbədi olaraq uzaq düşməyə macbur olmuşdur. Bu yüksək amal-azadlıq eşqi həmişəlik olaraq onun ürəyində qazoblı bir ilham məşəli yandırılmışdır. Bu məşəl artıq uzun illərdir ki, yanır alovlanır." (1, səh.5)

Səhrab Tahirin vətonu arasından yalnız bir çay axır. Bu cahanda iki həyat yaşayan şairin nisqili taleyidir. Şair yazır:

*Man sahilda, sen sahilda,
Bir çay axır aramızdan.
Bir cır ağrı galib keçir
Bir cır olan yaramızdan (1, səh.60)*

Poemada ilk olaraq diqqəti "yol düşünənləri" çəkir. Əson külək göydəki buludları, Səttarxanın toplarının tüstüsünü dağıdır. Təbrizin yaşı bağlarının üstündə buludlar ağ köpənoyo bənzəyir. Gecəgündüz oyaq olan Təbrizin sobri tükənib. Bir az da Səttarxanın qəlösəsindən most olub. Şəhər al bayaraqla bozənib, bu da onun əzəmətini daha da artırıb. 1910-cu ildə Təbrizdən insandan yer yox idi, çünki bütün İran ora axmışdı. Şərqiñ gözü Tebrizdə idi. Bir il mərmi yağışı altında ondan qədim mərkəz dincinə ahr.

*Azərbaycan qapı açıb
Şərqiñ müdrik arzusuna.
Özü dönbü səngər-səngər
Azadlığın ordusuna (1, səh.104).*

Bu məqamlarda Səttarxan Bağırxanla səngorden çıxıb yan-yana dayanıblar. Beyinləri çox qarışqdır. Qələbədən sonra hökumət onu Tehrana davət edib, sorkor-dəni nigarən, nəticəsi məlum olmayıb bir səfər gözləyir. Səttarxan qara, yorğan atın belinə qalxır, arxasından gələn üüt yüz atlı və dostu Bağırxanla yola çıxır. El-oba onçümənin qabağına toplaşır, ona "yaxşı yol" demək üçün yiğιşiblər. Burda şair xalqın ona sevgisini çox ince ştrixlərə qələmə alıb. Camaatin içərisində irəli bir qoca çıxır. O, Səttarxanın getməməsinə tövsiyə edir. Tehrandakı döşmənlərə etibarə yoxdur. Getsə, millət başsız qalacaq. Nəsihat edir ki, Tehrandan despotların hizuruna sözə deməyə getməkdən, tac-taxtlarını başlarına yığmaq daha məqsədəyənqandır. Azərbaycanlı qəhrəman sözündən dönməyi öz adına layiq bilmir. Qocanın nəsihatinə axıra qədər dinləyir. Dağ vüqarlı, sır qüvvəti sərdar məllitön ona sevgisini anlayır, ancaq kuryörindən vətən, xalq borcu var, bir də istibdad sarayına gələcəyi üçün söz verib.

*Azadlığın mənim varım.
Eldir böyük etbarım.
Məşrutiyyət yadigarım.
Söz vermişəm, gərək gedəm,
İstibdadın sarayını*

Viran edəm, viran edəm (1, səh.106).

El ağsaqqalının üzündən nur, gözlərindən yaş töküür. Səttarxanın üzündən öpür. Səttar olsaqlı quran atı mahmizləyib yola düşür. Tehranda isə vəzir, vəkil, şah nəslü yüksib məşruṭə rəhbərini görmək isteyir. Qəhrəmanın döyüş dostları rəngləri qaralış, bigləri sallanmış halda onun ardına gedirlər. Onlar nər igidlərdir. Ona görə peşimdirlər ki, bir il düşmənə pələng kimi vurusaq, onun daşını daş üzündə qoymayan sərdarı-millinin həyatı təhlükəsi var. Qanıçan düşmənə diaqə getmək göz görə-göra ölümə getməkdir.

Fikirlər at sərən Səttar da, onlar kimi düşüñür, ancaq ürəyində alovları da bir bincimədən Azərbaycanı öz behindən böyük bilməyəcəklər. Azərbaycanı öz yetişdirir ki, döyüşlərdə şəhid olsun, indi öz gücünü sınaır. Bu güc gələcəkədə selə dəməndə onun qabağından düşmənələr alıb bilməyəcək. Onu çeynəyənlər çox oldu, ancaq onu uda-

bilmədi. Döyüşlərdə tunc sıpərə çevrilən, tufanların qaynağı olan vətonimiz döyüşlərin ön səngəri olub.

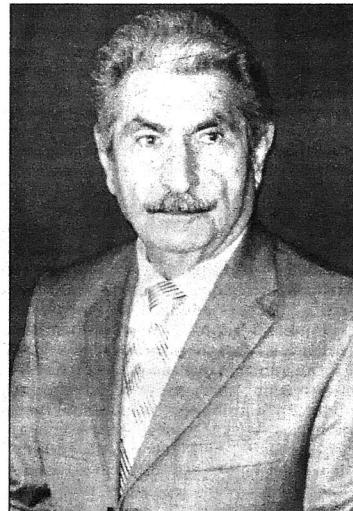
Azərbaycan, sən neçə vol

Alovlanıb odda yandın??

Əliqanın düşmənlərin

"Dostluğuna" sən inandın (1, səh.108)

Sərdar düşüñür ki, Azərbaycan sinosunu yarib dünəyaya göstərsə, öldürülən qurbanlar sayı insanları dəhşətən gətirər. Doğma dindən dənəsi dənəsi gələn, haqqını almayı, öz bəxtini yaşamayan, ancaq qürətli keşmiş, güclü iradəyə, polong kimi döyüşmək qabiliyyətinə malik olan bir xalqın haqqı böyükür. Onun ətrafini düşmən ali, dinc vaxtıda silahı yero qoymamalıdır. Yumruq kimi bir olub tarixin günahını yumalıdır. Düşünür ki, belə qolabo bitməyib? Təhlükə davam edir? Sonra da özünü bu fikirdən uzaqlaşdırmağa çağırıb. Mən mən qələbəmə inanmışam.

Bəlkə də, Təbriz Tehrana yox, Tehran Təbrizə golmaliydi. Qəhrəman inən belə tufan kimi əsəcəyinə, xaricilərin ayağına İrandan kəscəcəyinə inanır. Fikirlərin cənəğində uzanın yolların ağırlığını hiss etmir. Özünə tosşılı verən sərdar yolboyu Tehranə olan münasibətləri saf-cürük edəndən sonra bu dəvətin tələ olduğuna inanır.

Bu tosşılı na deməkdir.

Bu nağmənin adı nadir?

Mən biliram bu səfərlər

Bir ısladır, bəhanədir (1, səh.109)

Sərdarı-milli artıq ürəyində səhəbədir, Təbrizi dindirir, ona azadlığın sevinicini yaşamağı, oynıñ qələbo paltarı geyməyi və gələcək döyüşlərə hazır olmayı təsviyyə edir. Onun doğma səhəri yurdun gəzənilib, yağınnı qabağında tok dayanıb. Sərdar qəlbində "Salamat qal, ana Təbriz" deyərək onuna viddaşdır. O bili ki, çox qohramanlar gibil gedib, şanşöhrətlər Təbrizin adına yazılıb.

Səttarxan uzaqdan qızların oxuduğu neğməni eşdir. Neğmə onun şəminə qoşulub. Xalqın hər təbəqədən olan nümayəndəsi ona olan sevgisini hər hansı bir formada göstərməye çalışır. At belində düşmənən qabağına çıxan qəhrəman Xotun qalasını da almış qabiliyyətinə malikdir. Neğmələr təxminən bu məzmundadır. Neğmə Səttarxanın obasını altına alaraq faytona səstə oturması, qoşunu Tabrizi yığıb nizama salması şair tərəfindən tərənnüm olunmuşdur.

Yasasin gözəl əncümən!

Har zərba, dözer əncümən!

Onun keçdiyi yollarla gül tökürlər, at yolları gülən görünürlər. Bu mahaldə bir qadın da var. Hami onu tanır. Gözü yaşlı, saçı bir-birinə dolaşmış halda gözir, çöl-biyəbanlı demir, oğlunu axtarır. Şair onu mücahidlərlə qarşılıqlıdır. Ana onlaraq dağ cüssəlli, şəhərli, sisəti qomlı,

gözü qüssəlli oğlunu soruşur. Yumruğu dağ boyda olan oğluna halal süd verib, onu halal çöröklo böyüdüb, indi iso itirib:

Viran qalsın bu dünyam.

Mənim birəcə oğlum hanı? (1, səh.112)

Onun bə gileyi Səttarı atından düşmənə möcəbur edir. Ananı dilo gotirməyə çalışır: ana, qan-yaş tökmə, vuruşda qalib gəldik, ancaq songorlər dolu oğul itirdik. Hanı da sənin oğlun kimi dağ cüssəliydi. Sənnin nalon da, verdiyin nişanları da mənə tanışdır. Sənnin oğlun at belində ana dildində nağmə deyir, əlməmişdir, sağdır. Ancaq ona özü bildiyi kimi fəryad çakır, düşmənə nifrot yağıdır.

Sən Səttarin "ürəklə səhəbə"ndə övladları öldürülmüş anaların getdiyi yolu mücahidlərin yolu kimi qıymotlondırı. Oğlunu axtaran ana Səttar üçün doli deyil, bu dünyadan on ağıllı ağrıçıyı, qızılənən Səttar ürəyindən göz yaşları gözlerinin qarasını yumoş anaların qisasını alacağına söz verir. Səhrab Tahir xalqın başına gələn dəhşətlərin ağırlığına inanıb ilə Səttarxanın qarşılıqlılaşması sohnesində dəhşət qələbədən vərə bilmişdir.

Iki dost - Səttarxan və Bağırxan Miyanın yollarından keçir. Qubaqlarında altı atlın fayton var. Bağırxan mücahidlərə döñüb yolda adəb qaydalarına riayət etmələri xahiş edir, axı yoldan arvad-uşaq keçir. Sonra Səttarxanə döñorok Tehran dəvətinin hiylə olmasını tekrarlar. Təntənələr, teleqrafların ağ yalan olmasına bəlin Sərdar Təbrizdən, məşrətdən nigarandır, vəkillərin ikili iş görə biləcəyini düşünür. Sonra şair şəxsi nigarənciliyini təsvis edir:

Nigarandır Təbrizdəki,

Bəsəzz qalmış acıunəndən

Nigarandır ana yurdum

Bağır, sandon. Səttar, sandon (1, səh.117)

Səhrət və milləti qarşılıqlı şərəfən sərdar Tehrana getməyən səhrət, yolu yarımcıq dayandırıb Təbrizə qayitmayı qeyrat kimi qəbul edir. Ancaq Miyanı kəndliliklərinin təntənəli qarşılıqları, qurbanlar kosmosı onun fikrini yayındır. Yollar boyu salnan forşlər, çalınan toy, qurulan būsat elin qəhrəmanına inamdan irəli gəlir. Odur ki, yenidən "ürəklə səhəbə" bəzə tutur. Analınamın namusu, vəton qeyroti "axıracan get" deyir. Düşüncəli Sərdar çəliyimi taqıldıqlaradəq qəmlə mahni oxuyan kor kişi ilə qarşılışır. Kişi insanların vəfəsizliyindən şikayət edir: qızı orə qacış, oğlu itkin düşüb. Sərdar onuna səhəbə girişi, elçi olduqlarını söyləyir, Tehrana gedirlər. Qoca Sərdarın Təbrizdə olduğunu söyləyir: "Sərdar hara, Tehrana hura?". Sonra davam edir: "Mənimin gözüm kordur, Sərdar ki, gözü vardır". Sərdar özünü tanıtır. Qoca təəssüflə bildirir ki, sonin sərdarlıq mənə bolla oldu, oğur son sərdar olsaydın, öz yolu qayitmazdım. Sərdar onu başa düşür və gülərək kişiyyələrə vər. Qoca mücahidlərin verdiyi pulu da götürür. Düşüncəli sərdar mübarizə sonlarından çıxıqlıqda peşməndir. Zəncanda yenə toy-bayramla qarşılırlar. Şeyxəməmməd onu Tehrana sərdarlarından çıxındırmaya çalışır. Deyir ki, Tehranda ikitirəlikdir, dost-düşmən bir-birinə qarışır. Ehtiyatlı ol, Azərbaycan songorları mücahidlərdir. Təbriz Sərdarsız qala bilməz.

Biz gəlmişik vəkil kimi

O şəhərdən salamına.

Tehran böyük əjdahadır.

Çəkir səni öz kamına.

Səttarxan Tehrandan gələcək xətərdən xəberi olduğunu bildirir. Onu da qeyd edir ki, başqa yolum yoxdur, qalxdığım zirvədən yena bilmərəm. Tehrandan qorxmam, mən vətonun qurban olduğunu. Məşruto olvari Tehrani alıb azad etməsə, Təbriz azad olmayaqcaq.

Səxylə sərdarın səhəbətini bir qodor uzadın şair fərsələrin ayri. Azərbaycanın ayrı millət olduğunu diqqətli qatdırır. Sonra da ümumi mübarizə de birliyin qəbuluya toxunur və vaxt göləndə Tehrana ayri. Təbriz azad olmayı dayanır.

(Davamı 11-ci sahifədə)

SÖHRAB TAHİRİN “SƏTTARXAN” POEMASINDA XALQ VƏ XALQINA İNANAN QƏHRƏMAN PROBLEMI

(Əvvəli 3-cü səhifədə)

Farsların da, Azərilən də düşməni birdir: Qacarlarla xaricilər ölkədən qovulmalıdır. Qorxusu olmayan, söz-söhbəti üşyan gücündə olan Səttarın ildirim əzmi var, arzuları haqq yolundadır, sabah ondan yeni Səttərxan olacaq. Şeyxin axırıncı fikirləri Səttara ümidi verir:

*Son qoyulsun əvvəl gərək
Qan-qan deyən bu dövrana.
Sonra böyük məclislərə
Nümayəndə gərək getsin,
Azərbaycan Məşrutədən
Muxtarıyyət tələb etsin.*

Söhrab Tahir Səttərxanın, Bağırxanın İngilabi Demokratik Hərəkata gedən yolda apardığı ağır mübarizəni, xalqın məşrutəyə dəstəyini, xalqla qəhrəman arasındaki münasibətləri tarixi faktlar əsasında poetik lövhələrdə əks etdirmişdir. Üstündən uzun zaman keçməsinə baxmayaraq, hələ də Səttərxan Tehrana getməliydimi sualının qarşısında ikili cavablar səf-səfdır. Getdi-ölümə doğru yol aldı, getməsəydi qüruru, sərdar sözü, qalxdığı zirvə təhlükə altında olacaqdı. Bu inqilabdan digər inqilablar doğdu, müəyyənən islahatlar keçirildi, bəzi azadlıqlar əldə edildi. Ancaq hələ də o taylı - bu taylı azərilərin qulağı səsdədir: nə vaxt ikiyə parçalanmış ürəyimiz birləşəcək, nə vaxt dilimiz azad olacaq? Cənublu

soydaşlarını dönya qohromanlarından forqləndirən bir xarakter özəlliyi var; onlar şərəfli bir xalqın ölüm andını daima özləri ilə gəzdirir. Söhrab Tahir 1946-ci il döyüşlərində ölmədiyi üçün - öz deyimiyle "vaxtında ölməyin şirin dadını" dadmadığı üçün özünü günahkar sayır. Vətənində adına olan boş qəbir qalıb.

*Tarix, əlimdən tut,
Əlindən tutum,
Məni öz vətənim döyüşə səslər!
Azadlıq yolunda,
Ey ana yurdum,
Boş qalmış qəbrimi özümə göstər!*
(2, səh.12)

Şair düşüncəlidir: görəsən vətəninin dərdi dünyani yorubmu? Xiffət yoluńu yarida qoyub, ümidiłr qəlbini talayıb, ürəyi özündən bezikib, məntiqi dayanmadan dikə edir. Düşmən başqasının zirehiylə qələbə çalır, xalqına şəşəlonır.

Düşmənlərin nəşr etdiyi kitablarında "Azərbaycan" kəlməsi eşidilir. 1946-ci ildə Azərbaycan inqilabı qabağında dizlərini qatlayanlar indi torpağıımızı tapdayırlar.

*Qırx altunin güllələri
Qulağında viyildayır.
Küçəmizin daşlarının
Yaraları,
Parçalanmış ürəyimin
Şəhidlərin məzarına
Səpələnmiş paraları
Sızıldayır...*

Kim desə ki, Azərilər məhkəməndur, məzlimundur, yalan deyir. Onlar inqilablar, azadlıqlar görən igid bir xalqdır. Babək, Cavanşir, Koroğlu, Səttar, Xiyanbani, Pişəvəri kimi müqəddəs taleli ata-babalımız var. Tarixin hər fəslində ayağımızın izi qalıb. Düşmən qoy sevinməsin, tarix davam edir, zamanın təkəri etibarsızdır, bir dəfə də onlara tərs düşər. "Atəş bulağı" kitabının müqəddiməsində oxuyuruq: "Şair dostumun şeirləri ilə hər təzə görüş uzun müddət yadda qalır, insan varlığını ehtizaza gətirir, oxucuda mübarizə əzmi yaradır, onu yaşamağa, yaratmağa çağırır... yaradıcılığının ruhu, qanı olan vətən mövzusunda şeirlər yazanda elə xüsusi çalarlar, elə özünəməxsus bədii vasitələr işlədir ki, oxucu istər-istəməz dərin düşüncələrə dalır... Söhrab Tahir insan ürəyinin ən incə telərinə toxunmayı bacaran şairdir" (1, səh.6-7).

Ədəbiyyat

1. S.Tahir. "Atəş bulağı" Baki, 1977.
2. S.Tahir. "Azad qardaşım var". Baki, 1973.
3. S.Tahir. "Öləmdən güclü, həyatdan uca". Baki, 1981.
4. S.Tahir. "Qızıldan zəncirlər". Baki, 1965.
5. S.Tahir. "Burdan bir atlı keçdi". Baki, 1972.